

Magdalena Jurewicz-Nowak

Uniwersytet Zielonogórski

<https://doi.org/10.59444/uz.9788378425694.pp.99-113>

TYPY I FUNKCJE ELEMENTÓW METATEKSTOWYCH W *SPECULUM SAXONUM* PAWŁA SZCZERBICA (XVI W.)

1. Wstęp

W *Przedmowie do czytelnika* Paweł Szcerbic przekonuje, że jego tłumaczenie „Zwierciadła Saskiego” powstało z myślą nie tyle o uczonych w prawie, ile o prostych Polakach:

Gdyżem ia w tym przekładaniu | fwym fłow żadnych nowych / zwłafzczá wydwnornych nie wymyflał: bo wiem/ że | Polacy moi / zwłafzczá **proftaczkowie** w mieściech / y w Miáfteczkoch wdzięcznie | to odemnie przyiyńá / że **proftym ludziom** profte fłowá / á práwie poǳpolićie uży=|wáne / podawam (s. 4). [...] Y dla tego też / żem ia to nie **Juriftom uczoneym** / ktorzy | krom tych kfiázek czym więkfzym fie zábáwiáią / ále **proftemu Polakowi** przelo=|żył (b.n.s.)¹.

Można w tej deklaracji widzieć wyraz nie tylko konwencjonalnej skromności autora, typowej dla gatunku przedmowy, lecz także zmian zachodzących wewnątrz wspólnoty komunikatywnej warunkowanej prawnie. W pierwszej połowie XVI wieku podkreślano potrzebę spisania prawa, które rozwiązałoby problem rozproszenia źródeł i w ten sposób ułatwiłoby działanie sądów. W tym celu podejmowano próby opracowania praw zwyczajowych i stanowionych. Przejawem tych starań jest między innymi dzieło prawnicze z zakresu prawa miejskiego *Farrago actionum* (1531 r.) Jana Cervusa Tucholczyka, *Ius provinciale* i *Ius municipale* (1535 r.) Mikołaja Jaskiera. Warto też odnotować projekt prawa polskiego pod tytułem *Statuta Regni Poloniae...* (1548 r.) Jakuba Przyłuskiego. Te i inne prace w języku łacińskim nie w pełni jednak odpowiadały ówczesnym potrzebom społecznym. Praktycy i urzędnicy zasiadający w sądach mieli różny stopień nie tylko wiedzy prawnej, lecz także biegłości w języku łacińskim. Jako pierwszy przepisy prawa miejskiego w języku polskim udostępnił Bartłomiej Groicki (*Artykuły Prawa*

¹ P. Szcerbic, *Specvlvm Saxonum albo Práwo Sáskie y Maydeburskie / porządkiem obiecádlá / z Łáćińskich y Niemieckich exemplarzow zebráne á ná Polski język z pilnością y wiernie przełożone Przez Pawla Szcerbicza...*, Lwów 1581, Zakład Narodowy im. Ossolińskich (XVI.F.4334), <https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/publication/10357/edition/9309/content> [dostęp: 20.03.2024].

Maydeburskiego 1565, *Tytuły Prawa Maydeburskiego* 1567), jako drugi Paweł Szczerbic (*Speculum Saxonum* 1581 oraz *Jus municipale* 1581). Dzieła obu autorów stanowią podstawowe źródło poznania prawa miejskiego Pierwszej Rzeczypospolitej. Tekst Szczerbica wyróżnia dbałość o uprzyświeśnienie czytelnikowi wiedzy specjalistycznej. Służyć temu miało alfabetyczne uporządkowanie materii prawnej, wprowadzenie komentarzy, odsyłaczy do źródeł oraz innych operatorów metatekstowych.

W niniejszym artykule poddano oglądowi ich typy i funkcje będące elementem utrwalonego zachowania językowego wspólnoty komunikatywnej uwarunkowanej prawnie w XVI wieku. Przywołane pojęcia wymagają uściślenia. Przez wspólnotę komunikatywną warunkowaną prawnie rozumie się grupę ludzi uczestniczących w komunikacji o charakterze instytucjonalnym i wyspecjalizowanym, którym język służy do porozumiewania się w kwestiach stanowienia i stosowania prawa, wyrażania wartości i antywartości, celów, dążeń ważnych dla tej wspólnoty². Należą do niej prawnicy, urzędnicy i praktycy cieszący się zaufaniem społecznym, posiadający w różnym stopniu wiedzę z zakresu prawa, pracujący w kancelariach królewskich, biskupich, miejskich, zasiadający w ławach sądowych w miastach i wsiach. Konwencjonalność w zakresie pełnionych przez nich ról społecznych i określonych zachowań językowych³ prowadziła z czasem do wytworzenia się wzorców gatunkowych umożliwiających odtworzenie modelu tekstu z uwzględnieniem jego aspektu strukturalnego, poznawczego, pragmatycznego i stylistycznego⁴ (np. statuty, rejestry, protokoły sądu wójtowskiego, wilkierze, testamenty). Zmiany w zakresie wzorców zachowań językowych i wzorców gatunkowych można dostrzec dopiero z większej perspektywy czasu, na przykład w pracy P. Szczerbica daje się zauważyć większą różnorodność form gramatycznych reprezentujących nadawcę i adresata niż we współczesnym języku prawnym (obecnie nie występują w nim zaimki drugiej osoby oraz formy koniugacyjne drugiej osoby czasowników). Użycie zwrotu do adresata jest celowym zabiegiem nadawcy, który można określić jako informację drugorzędną, redundantną, usytuowaną na innej płaszczyźnie niż tekst przedmiotowy. Aby ujawnić wyrazy, zdania, partie tekstu o podobnej funkcji, należy zdefiniować pojęcie metatekstu, wskazać jego właściwości i sprecyzować zakres

² Zob. definicję S. Borawskiego: „Wspólnotą komunikatywną jest zespół ludzi pozostających w bezpośrednim lub pośrednim kontakcie dzięki posiadaniu kodu komunikacyjnego wielostronnie uzgodnionego poprzez kontakt komunikacyjny i kulturę, czyli języka służącego mu do porozumiewania się w sprawach warunków bytowania, celów, działań, dążeń, zainteresowań zagrożeń”. S. Borawski, *Podstawy idei poznawczej studiów nad dziejami używania języka. Esej o diachronii*, [w:] *Rozprawy o historii języka polskiego*, red. S. Borawski, Zielona Góra 2005, s. 31.

³ Tekst dokumentuje funkcjonowanie wspólnoty komunikatywnej i jest realizacją określonego wzoru językowego zachowania się w określonych warunkach komunikacyjnych. *Ibidem*, s. 16, 44, 57.

⁴ M. Wojtak, *Gatunki urzędowe na tle innych typów piśmiennictwa użytkowego – zakres problematyki*, [w:] *Język – prawo – społeczeństwo*, red. E. Malinowska, Opole 2004, s. 132.

użycia. Anna Wierzbicka definiuje strukturę metatekstową jako „wypowiedź o wypowiedzi, komentarz do niej”⁵. Jest to termin nieostry, na co zwróciła uwagę Teresa Dobrzyńska: „jego rozchwylenie znaczeniowe odpowiada wieloznaczności samego terminu tekst”, ponieważ tekst, który mówi o tekście może oznaczać „odniesienie wyrażenia z tekstu do danej całości tekstowej (do pełnej, konkretnej wypowiedzi), do fragmentu danego tekstu lub wreszcie do tekstu jako struktury abstrakcyjnej: tekstu-typu”⁶.

Podobnie Bożena Witosz mówi o nieodróżnianiu płaszczyzny tekstu od płaszczyzny zdania i wynikającej stąd niejasności znaczenia terminu⁷. Główną rolą metatekstu, jaką podkreślają badacze, jest nadanie wypowiedzi określonej i zamierzonej przez twórcę interpretacji. Ujawnia on swój stosunek do odbiorcy, podejmowanego tematu, zawartości tekstu, sposobów jego organizacji w tytule, wstępie, spisie treści, przypisach itp., a także we właściwym tekście, między innymi poprzez językowe odniesienia do cudzej mowy (np. *jakoby*, *podobno*), użycie środków językowych wyrażających dystans do wypowiedzi wewnątrz zdania (np. *w zasadzie*, *właściwie*), form sygnalizujących porządek wypowiedzi (np. *po pierwsze*, *po drugie*)⁸. Według Anny Wierzbickiej będzie to każde wypowiedzenie, które cechuje się wewnętrzną dialogicznością. W obrębie *metatekstu* dają się zatem wyróżnić dwa pojęcia względem niego podrzędne: *metatekst zewnętrzny* określany jako *paratekst* oraz *metatekst wewnętrzny*, odnoszący się do samego tekstu⁹. Anna Starzec włącza do drugiej kategorii: środki leksykalno-syntaktyczne (np. wykładniki modalności *rzekomo*, *jakoby*¹⁰, czasowniki performatywne: *przypieczętuję*, *zakazuję*), jak i graficzno-typograficzne (np. nawias jako graficzny znak parentezy¹¹, cudzysłów). Drugi typ metatekstu jest właściwym przedmiotem analizy w niniejszym artykule. Przyjęto w nim zespół kryteriów odróżniających struktury metatekstowe od innych elementów tekstu zaproponowany przez A. Starzec. Należą do nich: a) struktury, które są oddzielone od tekstu przedmiotowego; b) wypowiedzi, które sytuują się na innej płaszczyźnie semantycznej niż tekst główny; c) informacje, które można by opuścić

⁵ A. Wierzbicka, *Metatekst w tekście*, [w:] *O spójności tekstu*, red. M.R. Mayenowa, Wrocław 1971, s. 106.

⁶ T. Dobrzyńska, *Tekst. Próba syntezy*, „Pamiętnik Literacki” 1991, 82/2, s. 153.

⁷ B. Witosz, *Metatekst w opisie teorii tekstowej, stylistycznym i pragmatycznym*, [w:] *Stylistyka a pragmatyka*, red. B. Witosz, Katowice 2001, s. 74.

⁸ *Ibidem*, s. 76.

⁹ W makrokompozycji współczesnego aktu normatywnego rozróżnia się: część nieartykułową (tytuł, określenie podstawy prawnej wydania aktu, wstęp, podpis) i część artykułową, czyli przepisy prawne. M. Malinowski, *Polski język prawny. Wybrane zagadnienia*, Warszawa 2006, s. 183.

¹⁰ W ujęciu A. Starzec elementy modalne mogą mieć charakter metatekstowy, jeśli wyodrębniają je z tekstu użyte znaki graficzne. S. Starzec, *Współczesna polszczyzna popularnonaukowa*, Opole 1999, s. 76.

¹¹ B. Witosz zwraca uwagę, że nie wszystkie rodzaje parentezy należy uważać za matatekstowe, lecz tylko te, które przyjmują postać uwagi drugorzędnej lub formułowanej równolegle do toku głównego. B. Witosz, *op. cit.*, s. 78.

bez szkody dla zrozumienia tekstu głównego; d) struktury wykazujące brak związku syntaktycznego z elementami zdania głównego¹².

2. Funkcje uwag metatekstowych w pracy P. Szczerbica

Na podstawie analizy materiału wyodrębniono elementy metatekstowe o funkcji objaśniająco-uściślającej, pouczającej, odgrywające rolę odsyłaczy do innych artykułów prawa, o funkcji fatycznej i grzecznościowej, porządkującej i ustalającej ekwiwalencję.

2.1. Uwagi metatekstowe o funkcji objaśniająco-uściślającej

W celu zdefiniowania, objaśnienia określonej normy prawnej (przepisu prawa)¹³ nadawca używa konstrukcji z czasownikiem *rozumieć*. Wśród nich znajdują się:

a) struktury złożone z czasownika *mieć* w formie osobowej i bezokolicznika *rozumieć*:

Spadek tedy do | ktorego Księża ła przypufzczeni / **rozumieć mafz** w dobrách dziedzi=|cznych nie Lennych (s. 193).

Pohámowanie niepołufzenftwá **tu rozumieć mafz** / áby mógł zá=|kázác / žeby żaden z tych ktorzy do Sądu należą / iáko ła Lawnicy / | Actor || Actor pozwany / od fądu bez woley Sędźiego nieodchodził / poki | fie Sąd niekończy / także rofkázać ma / áby fie ieden na drugiego / áni flo=|wem / áni uczynkiem / áni iákimkolwiek infzym fposobem nietárgál (s. 152-153).

b) struktury *abyś to tym snadniej rozumiał, tedy..., snadnie obaczysz* wyrażające, że dany stan rzeczy jest pożądany i traktowany jako dobry z punktu widzenia nadawcy. Przymiotnik *snadnie*¹⁴ ma charakter wartościujący:

A | ták ábyś to wfzyftko co fie tu podało / **tym fnádniej zrozumiał** / tedy to | miey zá oobliwá regułę. Iż gđziekolwiek naydźiefz to flowo w | Grábftwie / to mafz rozumieć / w iednego práwá iurifiditiei (s. 69).

Mogą też być *czáfem* długi tak wielkie / że potrzebują czáfu trzech | miefiący / iáko ieft wargelt. **Zá czym fnádniej obaczysz** / że fie to wfzy=|ftko fobie nieprzeciwi (s. 85).

¹² A. Starzec, *op. cit.*, s. 76.

¹³ Według M. Malinowskiego modelowa postać słowna normy zawartej w przepisie prawa ma schemat: „x znajdujący się w sytuacji s – powinien – czynić c”. Czasownik „powinien” może zostać zastąpiony innym, wyrażającym zakaz, nakaz lub dozwoleństwo. M. Malinowski, *op. cit.*, s. 211. Podobnie termin definiuje I. Szczepankowska: „przepis obejmuje treść normy prawnej, czyli reguły postępowania dla wyznaczonego adresata”. I. Szczepankowska, *Język prawny I Rzeczypospolitej w „Zbiorze praw sądowych” Andrzeja Zamoyskiego*, cz. II, Białystok 2004, s. 7. Przykładem realizacji tego schematu w pracy P. Szczerbica jest zdanie: „A gđzieby grunt o=|nego budowania Zenie nienależał / tedy po śmierci męża fwego po | wyściu trzidzieftego dnia w fżeści niedzielách powinna / bez kopánia | budowanie / álbo ono drzewo znieść”. P. Szczerbic, *op. cit.*, s. 22.

¹⁴ Snadnie, snadno ‘nietrudny, łatwy, sposobny’ S.B. Linde, *Słownik języka polskiego*, t. 2, Warszawa 1994, s. 356.

Niektóre uwagi metatekstowe mają za zadanie zapobiec błędom interpretacyjnym po stronie odbiorcy. Ich językowym sygnałem są konstrukcje z rzeczownikiem *wątpliwość* oraz partykułą *podobno* ‘jak mówią’ (Sł. XVI w.) – będącą wykładnikiem cudzej mowy i oceny prawdziwości przedstawianej treści:

- c) *tę wątpliwość tak rozstrzygniesz..., na tej wątpliwości abyś się nie bawił, będziesz wiedział..., Tu by mogła wątpliwość urość...*

Tę wątpliwość tak ro=|ftrzygniesz / iż fie ieden drugiego dłużnikiem ftaie dwoiako. Naprzod | z przyrodzenia / iako kiedy [...] (s. 88).

Ná tey tedy wątpliwości abyś fie niebawił | będziefz wiedział / iż te dwa artykuły nie fą fobie przeciwne: bo tu nic | nieprzepada / dla tego / iż to z niewiadomości uczynił / á tá nie ieft | fczera niewiadomość / bo poki iefzcze orał / tedy go o to obwiniono (s. 364).

Tu by mogła wątpliwość urość / iefli ten ieft Sędziem ktory ná | Decret wotuie / czyli ten ktory ón pyta: ... (s. 399).

- d) *mógłby podobno kto rozumieć, iż...*

Mógłby podobno¹⁵ kto rozumieć / iż tu Autor w tym ártikule przed=|fięwzięciu fwemu dofyć nie uczynił: [...] (s. 525).

Mógłby podobno kto rozumieć / że text artykułu tego / fám fobie ieft | przeciwny / [...] (s. 94).

Innym sposobem rozwiązywania trudności przez nadawcę jest zniesienie różnic poprzez wprowadzenie frazy metatekstowej:

- e) *co wszystko tak będziesz mógł porównać¹⁶:*

Nádto ftoi tu w tym párágráfie / iż ono podanie | Pan y fynom iego trzymać powinien / á pierwey powiedział / iż ten u=|rząd za=||rząd żadnego fpadku dziedzicznego niema: **Co wfzytko tak będziefz | mogł porównać**. Iż áczkolwiek w urzędzie Gogrąbłkim áni lenna | ani fpadku dziedzicznego niemáfz. Wfzákże gdy będzie obran á Pan | mu też za ieg° pracą lenno iákie naznaczyć / y poda / tedy w tym iuż y on | y dzieci iego ||dziedziczne|| † y lenne † práwo mieć będą / bo co Pan | raz komu da / tego mu iuż brać niema (s. 146-147).

Aby ułatwić czytelnikowi zrozumienie normy prawnej, nadawca sięga również po przykłady. W ten sposób ukonkretnia, obrazuje treść wyrażoną wcześniej. Ten typ metatektu ilustrują wyrażenia:

- f) *na przykład, jako na przykład* lub z pominięciem wyrazu *przykład*:

¹⁵ Podobno I. 1. ‘Wyraża przypuszczenie, oparte niekiedy na wnioskowaniu: może, chyba; widocznie’ 2. ‘Jak słycać, jak mówią, jak się można dowiedzieć, jak się ogólnie uważa, ponoć; jak wiadomo’ II. ‘W sposób podobny, zbliżony, porównywalny, tak samo; tak właśnie; (dla wariantu podobno) również’. *Słownik polszczyzny XVI wieku. Edycja internetowa*, <https://spxvi.edu.pl/> [dostęp: 20.03.2024].

¹⁶ Porównać I. ‘Zrównać się, stać się takim samym, dorównać’ 2. ‘Zrównać, postawić na równi’ 3. ‘zestawić dla stwierdzenia podobieństwa lub różnicy’ 4. ‘pogodzić, pojednać’ 5. ‘wyrównać, wygładzić’. *Ibidem*.

Gdyż siła rzeczy Prawo dopuŹcza / ktoreby | famy w fobie mieyŹcá miec niemiáły / **iáko ná przykład**. Pan Bog zá=|kazał człowieká zábijác / á Prawo dopuŹcza / y roŹkázuie / aby Sę=|dzia złoczyńce nieżywił / [...] (s. 206).

Jáko ná przykład / gdybyŹ mi co ku Źchowaniu dał / áłbo | gdybym co nálaŹł / tedy tu po-
czátek będzie ucziwy / [...] (s. 265).

Na przykład: Gdyby Lawnicy Sędziemu | opowiedáli to co miedzy Źobą ná zápytanie Źtron / náleŹli [...] (s. 401).

Trzecia / iŹ rzecz do ktorey dwa / | trzy || trzy / albo ich więcey náleŹy / niema być ná
bárzo mále czáŹtki dzieło=|na. **Jako** iefliby Lan roley dwa mieli / á iedenby z nich chciał ná
ták | drobne Źtuczki iáko palec dzielić / tedy tego drugi czynic niepowinien | iedno ná poły
(s. 123-124).

Do kategorii uwag metatekstowych o funkcji objaŹniająco-uŹciŹlającej náleŹą takŹe
parentezy stanowiące:

g) strukturę wyłáczającą z zakresu tego, do czego zdanie się odnosi, na przykład:

Tego wŹzytkiego | (**oprocŹ prowadzenia wody**) tu w texcie dotyka / bo gdzie iezdnego |
wŹpomina / tám ŹcieŹkę rozumie / gdzie od káŹdego kołá po piniádu | brác kaŹe / tám
o drodze mowi (s. 109).

...panwie / kotły w=|Źzytki. (**okrom iednego w którym chufty piorą / bo ten do Gierady
na=|leŹy**) (s. 125).

h) strukturę uzupełniającą, dopowiadającą jakáŹ treŹć:

To teŹ tu pomnieć będzief / iŹ moŹe ieden drugiego | y bez woley Sędziego fántowác / j iáko
w Źzkodzie ktora ná polu uczy|ni (**o co przefie criminaliter záłowác niemoŹe**) dla tego / iŹ
Źie ty | Źzkody poŹpólicie dzieiá od ludzi podroŹnych / ktorzy urzędnie z trud=|noŹciá mogá
być hánowáni (s. 110).

A tak ich bliŹŹy dobrá ich ma opátrowác † częŹciá teŹ dla | tego niedziedziczą (**zwłáŹcza**
w Lennie) Źe poŹług czynić niemogá / á | Lenno ieft zapláta albo nagrodá poŹług RycerŹkich
† (s. 116).

Cokolwiek rzeczy do Gierady / Hergwetu / áłbo dzie=|dŹictwá náleŹących po Źmierci czyiey
zoŹtanie bez dziedzicá / to Sę=|dziemu (**iefliby tego zádał**) po trzydziestym dniu ma być
oddano (s. 119).

i) strukturę objaŹniającą znaczenie:

Potym gdy Holophernef wodz rycerŹtwá ie=|go /od Judith Pániey ZydownŹkiej zábit był /
y woŹká iego Źie rozpro|Źyły / powŹtał ieden pan z Ciliciey imieniem Petrocluf (**co kámienną
| wieŹę znáczy**) (s. 383).

W grupie wypowiedzi metatekstowych o funkcji objaŹniająco-uŹciŹlającej náajdują się
teŹ struktury z czasownikami mówienia (*verba dicendi*) wprowadzające mowę niez-
leŹną, które miały słuŹyć odbiorcy jako wzorzec do náŹladowania w sytuacji sądowej.
Wypowiedzi te nábieirały wówczas mocy sprawczej, na przykład:

tedy ták możefz żałowác: *Pá=|nie Sedžia żałuię ná tego / y ukażefz go / tak żeby go Sędžia rozeznác | mógł* (s. 155);

z predykatem powinnościowym *ma mówić*, co podkreśla normatywny charakter wypowiedzianej formuły:

Appellowác kto chce / ma mówić temi flowy: Pánie | Sędzia [...] (s. 13).

Nawias służy też nadawcy do wprowadzania ekwiwalentów terminologicznych:

Napierwfe fententie ktore Woytowi Lennemu (**to ieft | Burgrábi**) uznáne być máią / ty fą [...] (s. 403).

A iefliby fie tego kto ważył / á drugiego nágabał wo=|łaniem / nábieganiem / láianiem / y infzyimi fprawámi nieobyczáynymi | iego fprawie fzkodliwemi / á przeświadczone to Sędziem y † dwie|=má † Lawnikámi / tedy tákowy przepada ftronie nagrodę (**álbo be=|fserunk**) y Sędziemú winę (s. 404).

Niektóre uwagi metatekstowe sygnalizują umowność określonych elementów zdania, aby zaznaczyć, że wypowiedź w tym miejscu ma charakter modelowy, wzorcowy:

podzię=|kowawfzy Procurator / ma dáley ták poftąpić. Principał moy N. | wzdáie Pánu P. dom leżący / tám á tám (**mieyfce miánuiąc**) ze wfzyt=|kiem prawem / pożytkiem / czynfzámí / dochody / iáko w fobie ieft wy=|dzielony / y w gránicách fwych wymierzony / ták iáko go fám trzymał | y używał: y prośi urzędu W. M. áby ten dar / álbo przedanie ták=|weg° imienia było Decretem wáfzym potwierdzone (s. 507).

Rodzajem metatektu są też uzupełnienia, które informują czytelnika o różnicach między wersją niemiecką a łacińską „Zwierciadła Saskiego”. Autor sygnalizuje je za pomocą specjalnych znaków (o czym wspomina we wstępie), na przykład:

Są też iefzcze niektore rzeczy do tegoż należące / iáko zwier=|ciadlá **[igły]** † fzczołki / grzebienie / nożycki † y infze rzeczy ktore fie tu | opufzczaią. Do fukná [nie] kráiáneg° ná ubior niewieści / tákże † febrá | y † złotá / przez rzemieślniká nierobionego. ☞ to ieft / w ktorymby po=|dobieńftwá żadnego do ubioru niewieściego nie było ☞ białegło=|wy nic niemáią. A wfzytki infze rzeczy ktorych tu niemianowane * | y ktore do **Hergwetu álbo do wiána** / y **ftráwy domowey nienależą / o | ktorych ná fwym mieyfcu** * dziedziczne fą (s. 134).

Bo żywność domowa ieft / to co ná cały rok nágotowano: | tákże polćie fłoniny / fzołdry / żyto **[fłodowe]** fkrzynie † mączne fkrzy=|nie † ynfze proste fkrzynie / ftoły / ftołki / łáwki **[páfy]** hántwofy **[naczy=|nie do palenia wodek]** kádzi ktore ná miyfcu ftoią / panwie / kotły w=|fzytki (s. 125).

Krámrarze rozmaíci fą / ábowiem fą jedni Jedwábni / drudzy | Płócienni / Kroiownicy Sukien / Miechownicy / Rymárze / Stola=|rze / Táfnicy / y Siodlarze **[y infzy wfzytcy Rzemieśnicy / ktorzy fą w | Mieście]** ci z pilnością máią uftaw y wielkierzow Mieyfkich prze=|ftrzegác [...] (s. 182).

Rodzonych | Bráćiey y Sioftr dzieci / fą w tym członku gdzie fie rámię z ciálem | zrafta / á tu ieft pierwfzy ftopień krewności / w ktorym fą Synowcy | y Sieftrzeńcy **[ktorych też Wnękami zową.]** Wtóry ftopień ieft w | łókcíu **[w ktorym fą Práwnękwowie.]** (s. 183).

Uwagi te mają zapobiec przypisaniu tekstowi prawnemu przez odbiorcę odmiennego znaczenia niż założone przez nadawcę.

2.2. Uwagi metatekstowe o funkcji pouczającej

Nadawca występuje często w roli nauczyciela udzielającego nauki prawa. Zwraca się bezpośrednio do adresata za pomocą:

a) rozkaznika *naucz się*:

A tu się tego naucz co niżey powiem. Abowiem ich ieft wiele / | ktorzy rozmáicie błądzą / ty kłięgi czytáiąc. Bo choć siłá czytáią przed | fie często mylą / w tym / że nie dobrze co czytáią rozumieią (s. 69).

b) czasownika *mieć* w trzeciej osobie liczby pojedynczej oraz bezokolicznika *wiedzieć*, *baczyć* ‘wiedzieć’. Konstrukcji mogą towarzyszyć wyrazy sygnalizujące wprowadzenie informacji uzupełniającej: *też tu*, spójnik *przy czym*:

A tu mafz wiedzieć / iż odpowiedź żadna *nieieft* / *gdy obwiniony* †| *u Sądu niestoi* / *y poki* † *ná żałobę áctorowę directe odpowiedác* *nie=*[*będzie*: [...]] (s. 279).

Mafz też tu wiedzieć / iż iedny Jurifditiey / álbo iednego prá=*wá* / tych pośpolicie zową / ktorzy pod iednym pánem fą (s. 265).

Przyczym też mafz wiedzieć / iż gdy kto zá wyftępek krew fwą wy=*leie* / to iuz ieft iego winá / y iego karánie: [...]] (s. 262).

Przyczym mafz wiedzieć / iż práwo / álbo powinność niewolniká / | wolnością dárowanego / przeciwko pánu / tá ieft (s. 266).

A ofobliwie trzy rzeczy z niego [artykułu – M.J.N.] **bá=**[*czyć mafz* (s. 269).

Pięć rzeczy tego artykułu **baczyc mafz** (s. 155).

Ponadto nadawca przekazuje wiedzę, symulując dialog w dwóch wariantach:

- *Ty pytasz – ja odpowiadam*:

A poniewafz ci trzy nie fą fobie rodzáiem ro=*wni* / **czemuby nagrodá ich rowna miałá być: Odpowiemci ná to**: | Iż káżdý kto ták wolny ieft / iáko y drugi ieft / mu też w rodzáiu rowien | bo tę rozność rodzáiu nic innego nieczyini / iedno wolność y niewola (s. 260).

A ieflibyś rzekł. Co czynić / iefli Sędzia nie będzie opátrzon: | **Odpowiemci ná to** / iż niema fądzić. Ieflibyś iefzcze rzekł / że też Go=*grábiá złodzieyftwo nieprzenocowane fądzi* / hoć lenná niema: **Y ná | toć odpowiem**. Iż iego Sąd nád trzy fzelágo fie nie ściąga / y przed=*fi*e y on trzećizny niewytyka (s. 156).

- *Ktoś pyta – ty odpowiadasz*:

Spytałby tu kto podobno: Iefliby kto dowiodł / żeś mu u Sądu dziedzictwo po fobie przyobiecał / będzieli miał práwo do niego: **Od=powiefz że będzie**: bo ták ártykuł który w rękú mafz / mowi: A cokol=*wiek* práwem opátrzone / temu fie przeciwic żadne niema. Gdyż y Cefarz káždy tego chce / czego práwo pozwala (s. 122).

W niektórych frazach użycie zaimka *ty* jest pod względem gramatycznym redundante: *wszakże ty na to (przystojnie) odpowiesz; na co ty odpowiedzieć możesz; ale przeciwko tym argumentom ty prawdziwie powiesz; ale na te argumenta nic nie bacząc ty będziesz wiedział, iż [...]*.

2.3. Uwagi metatekstowe w funkcji odsyłacza do innych partii tekstu

Użycie metatekstu w funkcji odsyłacza wynika z rozczłonkowania normy prawnej, której elementy mogą występować w różnych artykułach prawnych. Umożliwia ono odbiorcy zrozumienie normy. W tym celu nadawca stosuje następujące struktury:

- a) *najdziesz wyżej lub niżej w słowie..., niżej pod słowem... najdziesz, o czym więcej na swym miejscu w słowie...*

Za niepoślufznego kogo poczytać maż. **Naydziefz wyzfzey** w flo=|wie Decret (s. 266).

Ale fie przeciwko temu artykułowi zda być artykuł xij. lib: ij. f. f. | który rozmaite karania opifuie (**á nydziefz go wyzfzey w flo: Ka=|ránie**) (s. 367).

Nie|ktorzy mówią: aby to miało być przez ięcie fie rzeczy przegrány /zá=|czym rozumiem / że ten artykuł do artykułu xxxvi: lib: iu. f. f. (**który | niżej pod słowem Złodziey naydziefz**) należeć (s. 151).

Co wfzyftko rozumiey / | iefliby zábitego żaden z powinowátych iego nie broníł / bo iefliby kto | z bliżfzych iego ftánął / á bronić go chciał/ tedy inákfzy poftępek poy=|dzie. (**o czym więcej ná fwym mieyfcu w słowie Mężoboyftwo**) (s. 158).

- b) *O czymeś już słyszał wyżej w słowie..., jakoś w słowie... słyszał, jakoś słyszał, jakoś wyżej słyszał i niżej w słowie... usłyszysz, o którymś teraz słyszał, jakoś dosyć jasnie w tekście wyżej w słowie... szerzej słyszał:*

Tu wiedzieć będziefz / iż pośielnych / álbo wieyfkich gruntow po=|winności fą ty. Sciefzká / Drogá / Gościniec / y wiedzenie wody. | (**o czymeś iuż flyżał wyzfzey w słowie / Chłop.**) (s. 109).

[...] á w fpráwie záś pokárney | iáko o złodzieyftwo / o łupieftwo / o mężoboyftwo / o po-zogę / y tym po|dobne fkládáią rok do troygá dwu niedziel (**iákoś dofyc iáfnie w tex=|cie / y wyzfzey w słowie Actio fzerzey flyżał**) (s. 319).

Jefliby bydlę záfántowáne zdechło / tedy wierzyciel fumnę którą | ná to dał / tráci (**iákoś flyżał**) (s. 132).

Co ábyś lepiey zrozumiał będziefz wiedział: Iz | budowanie zamkowe bywa burzone dla łupu / y dla tegó że tám zboy=|ce uczieczkę máią /y niełácono ftámtdá poimáni być mogą (**iákoś y wy=|fzey flyżał / y niżej w słowie Lup uflyzfyz**) (s. 160).

* Abowiem po Niemiecku Gehen / | ieft | ieft chodzić /a graff (**iákoś w słowie Decret flyżał**) znáczy Sędzie=|go / ftąd Gograff ieft iákoby bieżący / á prętki Sędzia * (s. 146).

c) z elementem wartościującym *dosyć jaśnie*¹⁷:

á w s|prawie záś pokárney | iáko o złodziejftwo / o łupieftwo / o mężoboyftwo / o požogę / y tym po|dobne f|kładáią rok do troygá dwu niedziel (**iákoś dosyć iáśnie w tex=|cie / y wyzfzey w f|owie Actio szerzey f|y|fzał**) (s. 319).

d) *jako się powiedziało...*

Cokolwiek tedy mamy o dziefięcinách z zwyczáiu to mamy / ktore y | práwo (**iáko fie powiedziáło**) t|umi (s. 128).

e) *o czym czytaj więcej wyżej w słowie..., o czym wszystkim z tegoż artykułu czytaj wyżej w słowie...*

Jedni rękoiimiowie bywáią z f|rony opieki / iáko kie=|dy kto zá opiekuny ręczy / iz dobrá sieroce dobrze s|prawowác będą | (**o czym czytay więcej wyzfzey w f|owie Opiekun**) (s. 361).

Co ábyś tym lepiej mógł rozeznác | mafz wiedziéc / iz dochodzenie dobr dowiáko bywa / tákże też dobrá | ktore bronione być máią / f|ą iedny ruchome / drugie nieruchome. (**O | czym wfzytkim z tegofz ártykułu czytay wyzfzey w f|owie Dobrá**) (s. 276).

2.4. Wyrażenia metatekstowe o funkcji fatycznej i grzecznościowej

Sposób zwracania się do adresata przez nadawcę wypowiedzi jest uwarunkowany rodzajem i funkcją tekstu. Odmienne strategie grzecznościowe przyjmuje P. Szczerbic w przedmowie¹⁸. W części zasadniczej pracy nadawca zwiększa dystans w stosunku do odbiorcy. Tylko wyjątkowo w artykule o małżeństwie sięga po formę grzecznościową z powodu naruszenia tabu kulturowego. Została w nim przedstawiona kwestia dojrzwania kobiety oraz ciąży, położu, współżycia małżonków. Treść tego passusu sprowokowała nadawcę do wprowadzenia specjalnie oznaczonego komentarza, w którym zwraca się wprost do adresata:

*** A profzę cię Czytelńiku miły** / f|kromnie y ucziwie | to mieyfce odemnie prziyimi / bo áczkolwiek to baczył / że do práwá | niewiele należało / wfzákże izem go we wfzytkich infzych Exempla=|rzách / ták ználazł / opuścić mi fie go nie godziło / ábym w tym przeci=|wko powinności fwey co nie wyfąpił ***** (s. 226).

¹⁷ Jaśnie ‘wyrażnie, w sposób oczywisty, przekonujący, pewnie, dokładnie, zrozumiale; bezpośrednio, naocznie; jawnie, otwarcie’; w charakterystycznym połączeniu: *dosyć (dość) jaśnie*. *Słownik polszczyzny XVI wieku...*

¹⁸ W przedmowie nadawca dąży do nawiązania osobowej relacji z adresatem. Służą temu zwroty grzecznościowe: *czytelńiku łaskawy, czytelńiku miły* oraz zaimek osobowy *ty*. W tej funkcji stosuje także czasowniki illokucyjne: *proszę* i *upominam*.

2.5. Wyrażenia metatekstowe o funkcji porządkującej

Należą tu struktury wprowadzające wyliczenie oraz następstwo logiczne typu:

- a) *pierwszy..., drudzy..., trzeci...; piąte, szóste, siódme..., trzeci przypadek, czwarty przypadek, pierwszy pożytek, drugi pożytek:*

Pierwzy fą Duchowni [...]. **Drudzy fą** ludzi Rycerfcy [...]. **Trzeci fą** [...] (s. 53).

Tu mafz wiedzieć / iż czynfzownik á pan máią miedzy sobą prawo | troiákie. **Pierwfze** / że ich umowá ábo poftánowienie zá prawo idzie. | **Drugie** / że [...] (s. 55).

Trzeci przypadek | ieft / kiedy Pan fam chce w onym domu / álbo dobrách miefzkać / álbo | tam budowác. **Czwarty** / iefliby fie naiemnik [...] (s. 55).

To prawo dwoy pożytek niešie. **Pierwzy** / áby dżiatki pomarle | urodzone / w dżiedzictwie ofzukiwane nie były [...] **Drugi pożytek** tego práwá ieft / áby mátki [...] (s. 24-25).

Cżternafta / iefliby fie niewier=|nym ftał. || **Jeft też iefzcze iedná** / która do tych przyłącóná być mo=|że / to ieft: iefliby dżieci o śmierć oycowłką práwem nie czyniły (s. 491).

- b) *naprzód..., po wtóre..., po szóste...*

Do czego mafz wiedzieć / iż fie fzkodá troiáko ftawa. **Naprzód** | ieden drugiego fzkodzi do-browolnie / y dla pożytku fwego [...] **Powtore** | czyni też więc fzkodę ieden drugiemu [...] Po trzecie / ftáie fie więc | fzkodá [...] (s. 432).

- c) *ze strony..., ze strony...*

[...] álbo z ftrony Sądu / álbo z ftrony práwá: **z ftrony** práwá iefli=|by fie ftáło przed Krolem / czego fie żaden záprzeć niemoże / álbo przed | pánem Lennym / álbo przed iego Many: **z ftrony** Sądu / iáko gdy fie [...] (s. 107).

2.6. Wyrażenia metatekstowe będące wykładnikiem ekwiwalencji

Tego typu elementy służą sprecyzowaniu wcześniej wyrażonej myśli, na przykład:

- a) *tego przykład jest, (jako) na przykład, mianowicie, a tak więc:*

Tego przykład ieft o świętey Affrze / która będąc wfze=|teczną / grzechow przeftálá (s. 28).

[...] **iáko ná przykład** / gdy | być co ták przedał / iákoby iá N. ofzácował [...] (s. 107).

Gdyż siłá rzeczy Práwo dopufzcza / ktoreby | famy w fobie mieyfca mieć niemiály / **iáko ná przykład**. [...] (s. 206).

Rodzonych też bráciey dżieci / do dżiedzictwá rowni fą | nierodzonym / to ieft / pułbráciey ☞ **Ná przykład**. po śmierci mo=|iey / brátá mego rodzonego dżieci / y brát nierodzony álbo pułbrát ro=|wni fą do bránia dżiedzictwá po mnie [...] (s. 416).

Na przykład: Gdyby Lawnicy Sędziemu | opowiedáli to co miedzy sobą ná zápytanie ftron / należli [...] (s. 401).

b) *to jest*:

Tu maŹ wiedzieć / że ten ktory | wzdáie / powinien onego ktoremu wzdáie / bronić / z ftrony dobr wzdá=|nych przeciwko obecnemu † **to ieft** / ktory pod iednym dzwonem mie=|fzka † rok y dzień [...] (s. 508).

A ie=|fłiby to zńamię ná łobie dwa rázy miał / tedy ná wieczne wygnánie / | **to ieft** ná fzubienicę / ma być poŹlan (s. 520).

Pierwfzy / áby práwá | náłládował / **to ieft** / áby był ták waŹny iáko prawo / gdzie práwá pi=|fanego niemáfz (s. 530).

c) *a mianowicie*:

[...] ták krewni po wrzecie biorą gierádę / do | ktorey naleŹą fzáty y ubiory niewiście / kráiane fukno y płotno / etc || á | **míanowicie** wfzyftko cokolwiek ku ochędoftwu niewiście-mu nale=|Źy gierádá ieft / o czym ártykuł niniyfzy opifuie (s. 136).

d) *a tak więc*:

A ták więc tákí fpor bywa miar=|kowan / z podobieńftwa fprawy ábo uczynku / co kto czyni / y czego kto | cierpi (s. 66).

e) *a to znaczy*:

A to znaczy liczbę Zwolennikow Páńfkich / oprocz Judafzá zdrayce (s. 203).

3. Podsumowanie

Operatory metatekstowe są wplecione w materię całego dokumentu. W części zasadniczej dzieła dominuje sześć typów semantyczno-funkcjonalnych uwag metatekstowych. Największą i najbardziej wewnętrznie zróżnicowaną grupę stanowią elementy objaśniająco-uściślające. Znalazły się tu definicje, przykłady, dopowiedzenia, uzupełniania, wyjaśnienia znaczenia, ekwiwalenty terminologiczne, zdania z czasownikami mówienia lub równoważnym wyrażeniem analitycznym opisującym mówienie.

Funkcjonalnie bliskie tej grupie są wyrażenia metatekstowe, w których nadawca przyjmuje rolę pedagoga prawa – instruuje czytelnika, czego ma się nauczyć. Duży zespół wykładników metatekstowych w części głównej tworzą odsyłacze do innych artykułów, a także struktury wprowadzające porządek logiczny. Pod względem formalnym metatekst obejmuje jednostki językowe (pojedyncze wyrazy, wyrażenia, zwroty i frazy) oraz znaki typograficzne (nawias okrągły, kwadratowy, krzyżyk). Różnią się one stopniem dyrektywności. Struktura zbliżona do wyrażenia imperatywnego: *mieć* + *bezokolicznik* wymusza na odbiorcy przyjęcie określonej definicji, przyswojenie wiedzy, wykonanie działania językowego bez odwołania się do jego woli, na przykład: *masz rozumieć, przy czym też masz wiedzieć*. Tego rodzaju wyrażenie metatekstowe

może odnosić się także do modelowego uczestnika postępowania sądowego (tj. aktora, pozwanego, świadka), na przykład *ma mówić temi słowy*.

Mniejszy stopień kategoryczności wypowiedzi mają formuły w czasie teraźniejszym lub w czasie przyszłym z użyciem czasownika w drugiej osobie liczby pojedynczej: *tę wątpliwość tak rozstrzygniesz, co wszystko tak będziesz mógł porównać, tak możesz żałować*, które dają określoną interpretację normy prawnej, wprowadzając akt lokucji.

Najczęściej jednak nadawca formułuje uwagi metatekstowe w trybie przypuszczającym za pomocą cząstki *-by*, dołączonej do formy czasownikowej, na przykład *mógłby podobno kto rozumieć*, lub innej części mowy, tworzącej struktury nierozdzielne, na przykład *Jako gdybyś ty mówił*, a także występującej w pozycji swobodnej, na przykład *Tu by mogła wątpliwość urósć*.

Rzadko w wyrażeniach metatekstowych wystąpiły modulanty wyrażające wprost stosunek mówiącego do wypowiadanej treści (*dosyć jasnie, snadnie*). Pod względem pragmatycznym formuły te należy interpretować jako nakazy, zalecenia, zastrzeżenia. Wprawdzie nadawca nie używa czasowników performatywnych (typu: *zalecam, zastrzegam* itp.)¹⁹, wyzyskuje jednak inne środki językowe, na przykład czasownik modalny *móc*, formy analityczne wyrażające powinność (*ma rozumieć*), przyimki (np. *okrom czegoś, oprócz czegoś*).

Elementy metatekstowe sterują uwagą odbiorcy, pośrednio mają zapobiec nieprawidłowemu odczytaniu normy prawnej, między innymi przestrzegają przed odstępstwem od właściwego znaczenia przepisu, wprowadzają wskazówki interpretacyjne. Ponadto pomagają odbiorcy wejść w określoną rolę społeczną, pouczają o właściwych zachowaniach językowych, akceptowanych przez ówczesną wspólnotę komunikatywną warunkowaną prawnie. Duża frekwencja ich użycia jest dowodem zmagania się autora jako tłumacza z trudnościami nie tylko natury merytorycznej, ale także lingwistycznej, o których autor wspomina w przedmowie (różnice na płaszczyźnie treści pomiędzy źródłami, brak odpowiedników terminów prawnych w języku polskim).

Rozbudowana płaszczyzna metatekstowa eksponuje ponadto twórcę pracy, wskazuje na jego osobisty wkład w kształt dzieła, w sposób przekazania czytelnikowi materii prawnej właściwy dla pedagoga, nauczyciela i instruktora.

¹⁹ Zwerbalizowane akty mowy (prośba i upomnienie) wystąpiły niemal wyłącznie w przedmowie do czytelnika.

Bibliografia

- Borawski S., *Podstawy idei poznawczej studiów nad dziejami używania języka. Esej o diachronii*, [w:] *Rozprawy o historii języka polskiego*, red. S. Borawski, Zielona Góra 2005, s. 13-61.
- Dobrzyńska T., *Tekst. Próba syntezy*, Warszawa 1993.
- Gizbert-Studnicki T., *Postulat jasności i zrozumiałości tekstów prawnych a dostęp do prawa*, [w:] *Prawo i język*, red. A. Mróz, A. Niewiadomski, M. Pawelec, Warszawa 2009, s. 9-18.
- Groicki B., *Artykuły Prawa Maydeburskiego, które zową Speculum Saxonum [...] znowu drukowane: roku 1565*, [S.l. Kraków] 1565.
- Groicki B., *Tytuły Prawa Maydeburskiego, do Porządku y do Artykułów piérwéy po Polsku wydanych [...]*, Cracoviae 1567.
- Herburt J., *Statuta Y Przywileie Koronne z Łacińskiego ięzyka na Polskie przełożone nowym porządkiem zebrane y spisane Przez [...]*, Kraków 1570.
- Jaskier M., *Iuris municipalis..., Iuris provincialis...*, Kraków 1535.
- Linde SB., *Słownik języka polskiego*, t. 1-2, Warszawa 1994.
- Malinowski M., *Polski język prawny. Wybrane zagadnienia*, Warszawa 2006.
- Przyłuski J., *Leges seu statua ac privilegia Regni Polonieae*, Kraków 1553.
- Przyłuski J., *Statuta Regni Poloniae...*, Kraków 1548.
- Sarnicki S., *Statuta Y Metrika Przywileiow Koronnych Ięzykiem Polskim Spisane, Y porządkiem prawie przyrodzonym a barzo snadnym nowo zebrane [...]*, Kraków 1594.
- Słownik polszczyzny XVI wieku. Edycja internetowa*, <https://spxvi.edu.pl/> [dostęp: 20.03.2024].
- Starzec S., *Współczesna polszczyzna popularnonaukowa*, Opole 1999.
- Szczepankowska I., *Język prawny I Rzeczypospolitej w „Zbiorze praw sądowych” Andrzeja Zamoyskiego*, cz. II, Białystok 2004.
- Szczerbic P., *Specvlvm Saxonum albo Prawo Sáskie y Maydeburskie / porządkiem obiecadtła / z Łacińskich y Niemieckich exemplarzow zebrane á ná Polski język z pilnością y wiernie przełożone Przez Pawła Szczerbicza...*, Lwów 1581, Zakład Narodowy im. Ossolińskich (XVI.F.4334), <https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/publication/10357/edition/9309/content> [dostęp: 20.03.2024].
- Wierzbicka A., *Metatekst w teksie*, [w:] *O spójności tekstu*, red. M.R. Mayenowa, Wrocław–Warszawa–Kraków 1971, s. 105-121.
- Witosz B., *Metatekst w opisie teorio tekstowym, stylistycznym i pragmalingwistycznym*, [w:] *Stylistyka a pragmatyka*, red. B. Witosz, Katowice 2001, s. 72-81.
- Wojtak M., *Gatunki urzędowe na tle innych typów piśmiennictwa użytkowego – zakres problematyki*, [w:] *Język – prawo – społeczeństwo*, red. E. Malinowska, Opole 2004, s. 131-140.

Typy i funkcje elementów metatekstowych w *Speculum Saxonum* Pawła Szczerbica (XVI w.)

Streszczenie: Celem artykułu było wskazanie rodzajów i funkcji metatekstu wewnętrznego. Ze względu na strukturę wyróżniono metatekst o charakterze: leksykalno-syntaktycznym (np. struktury z czasownikami mówienia) i graficzno-typograficznym (uwagi parenetyczne, znaki graficzne), a ze względu na pełnione funkcje: objaśniająco-uściślającym (definicje, przykłady,

dopowiedzenia, uzupełniania, wyjaśnienia znaczenia, odpowiedniki terminologiczne, zdania z czasownikami mówienia lub równoważnym wyrażeniem analitycznym opisującym mówienie), pouczającym, odsyłającym do innych artykułów prawa, grzecznościowym, ustalającym porządek logiczny wypowiedzi oraz wyrażającym ekwiwalencję. Rozbudowanie płaszczyzny metatekstowej ujawniającej stosunek nadawcy zarówno do treści dzieła, jak i do odbiorcy eksponuje twórcę pracy, wskazuje na jego osobisty wkład w kształt dzieła, w przekazanie czytelnikowi materii prawnej w zaplanowany sposób. Duży udział struktur metatekstowych o funkcji objaśniającej i pouczającej świadczy o przyjęciu przez P. Szczerbica roli nauczyciela prawa jako określonej strategii nadawczej.

Słowa kluczowe: metatekst, wzory zachowań językowych, język prawny, wspólnota komunikatywna warunkowana prawnie, „Zwierciadło Saskie”, Paweł Szczerbic, XVI wiek

Types and functions of metatextual elements in *Speculum Saxonum* by Paweł Szczerbic (16th century)

Summary: The aim of the article was to demonstrate the types and functions of internal metatext. Due to their structure, the following metatexts have been distinguished: lexical-syntactic (e.g. *structures with speaking verbs*) and graphic-typographic (parenetic notes, graphic signs), and due to their functions: explanatory and clarifying (definitions, examples, additions, supplements, explanations of meaning, terminological equivalents, sentences with verbs of speaking or an equivalent analytical expression describing speaking), instructive, referring to other articles of law, polite, establishing the logical order of statements and expressing equivalence. The development of the metatextual plane revealing the attitude of the sender both to the content of the work and to the recipient, exposes the creator of the work, indicates their personal contribution to the shape of the work, to conveying the legal matter to the reader in a planned manner. The large share of metatextual structures with an explanatory and instructive function proves that P. Szczerbic adopted the role of a law teacher as a specific broadcasting strategy.

Keywords: metatext, patterns of linguistic behaviour, legal language, legally determined communicative community, “Saskie Mirror”, Paweł Szczerbic, 16th century